

A BEHAVIORAL ANALYSIS OF THE TURKISH BANKING IN THE FINANCIALIZATION PROCESS

Şenol KANDEMİR¹

Abstract

Having traced the Turkish banking' actions and behavioral shifts in the financialization process, it was determined that the Turkish banking industry tried to build a relatively sound financial structure well prepared for potential crises and financial stress episodes by assessing risks and opportunities of financialization in a balanced manner, and thus endeavored to avoid being a cause or stimulus of an economic crisis, but the financial situation accompanied by a high degree of financial leverage and open positions remained to create a systemic financial fragility in both the banking industry and national economy.

Keywords: Financialization, Behavioral Shifts, Banks' Profit Motives

FİNANSALLAŞMA SÜRECİNDE TÜRK BANKACILIĞI'NIN DAVRANIŞSAL ÇÖZÜMLEMESİ

Özet

Türk bankacılığının finansallaşma sürecindeki davranışlarının ve davranış değişikliklerinin izi sürüldüğünde, bu endüstrinin finansallaşmanın getirdiği riskleri ve getirileri dengeli bir yaklaşımla değerlendirerek olası krizlere hazırlıklı görelî sağlam bir finansal yapı oluşturmaya ve bu yolla genel bir ekonomik krize neden olmaktan kaçınmaya büyük çaba gösterdiği, ancak yüksek düzeyli kaldıraç ve açık pozisyonların eşlik ettiği finansal durumun hem bankacılık endüstrisinde ve hem de ulusal ekonomide sistemik bir finansal kırılganlık yaratmayı sürdürdüğü belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Finansallaşma, Davranış Değişiklikleri, Bankaların Kar Güdülleri

1 Giriş

Finansallaşma kavramının literatürde birçok tanımı yapılmıştır. Örneğin, Epstein' e göre (2015:174) finansallaşma, finansal piyasaların, amaçların, kurumların ve elitlerin ekonominin ve yönetim kurumlarının işleyişinde, ulusal ve uluslararası boyutta giderek artan önemini göstermektedir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, T.C. Çağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ekonomi ve Maliye Bölümü, senolkandemir@cag.edu.tr

Finansallaşma literatürüne önemli en önemli katkıları sağlayan teorisyenlerden Lapavitsas (2009: 60), finansallaşmayı kapitalist ekonomilerin yaşadığı bir dönüşüm olarak tanımlamakta ve birbiriyle ilişkili üç özelliğinden bahsetmektedir.

-İlk olarak, büyük şirketler, kendi finansal kapasitelerini geliştirdikleri için bankalara olan ihtiyaçları azalmıştır.

-İkinci olarak; bankalar, faaliyetlerini firmalardan hanehalklarına doğru kaydırmıştır.

-Son olarak da; hane halkları, artan oranlarda finansal işlemlerde bulunmakta ve finansal piyasalara katılmaktadır.

Dore (2002:166), finansallaşmayı toplam ekonomik aktivitede finansal endüstrinin hâkimiyetinin artması, şirketlerin yönetimlerinde finansal kontrollerin olması, toplam varlıklarda finansal varlıkların bulunması, özellikle öz kaynaklarda finansal varlıkların yer alması, şirket stratejik kararlarında borsaların yönlendirici olması ve iş döngüsünde borsada yaşanan dalgalanmaların belirleyici faktör olması olarak tanımlamaktadır.

Orhangazi' ye göre (2008: 134), Keynesyen ekonomi politikalarının yaygın bir biçimde uygulandığı "altın çağ" da (1940-1970), finansal faaliyetler katı bir denetim mekanizması altında uzun vadeli yatırım ve ekonomik büyüme ihtiyaçlarının hizmetine sokulmuşken, 1980 sonrasında kontroller giderek ortadan kalktı. Bunun sonucu olarak finansal piyasa, kurum ve faaliyetlerin boyutlarının ve ekonomi içerisindeki önemlerinin giderek artması, iktisat literatüründe finansallaşma kavramı ile tanımlanmaya başlandı.

Finansallaşma alanında yapılan bütün çalışmalarda kapitalizmi finansallaşmaya ulaştıran nedenler farklı açıklansa da, 1970'li yılların sonu ya da 1980'lerle başlayan süreç "kapitalizmin finansallaşması" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde yaşanan finansallaşma sürecinde; finansal piyasa, kurum ve faaliyetlerin boyutları ve ekonomi içerisindeki önemleri giderek artmış, finansal olmayan işletmeler, finansal piyasalarla bütünleşmiş, finansal olmayan işletmeler, giderek artan ölçülerde finansal faaliyette bulunmaya başlamışlar, bu, reel yatırımlarda bir yavaşlamaya neden olmuş, finansal piyasalar, finansal olmayan işletmelerin karar alma mekanizmaları üzerinde daha etkin rol oynamışlardır.

Finansallaşma süreci doğal olarak belirli davranış değişikliklerini beraberinde getirmektedir. Finansallaşmanın başlangıç aşaması olarak nitelendirebileceğimiz finansal altyapı oluşturma aşaması tamamlandığında, ekonomik ajanların birbirleriyle iletişim ve etkileşimde bulunmak için gerekli mekanizmalara sahip oldukları varsayılmaktadır. Finansal altyapı oluşturulduktan sonra, piyasa aktörlerinin/ajanlarının değişimin öncülüğünü üstlenmeleri gerekmektedir. Bu bakımdan finansal altyapı tamamlandıktan sonra finansal derinleşme ve finansal genişleme beraberce yürüyen aşamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sak'a göre (1995: 46-49) ekonomik ajanların optimuma doğru yaklaşımlarında, değişim hızları ise, yavaş olma eğilimindedir. Asimetrik bilgi ortamında, ekonomik ajanlar bilgi taşıyıcıları olarak fiyat göstergelerine öncelik tanımaktadırlar. Bu durum ise, ajanların özel bilgilerine daha az önem vermelerine ve karar verme sürecinde fiyatların ağırlığının olması gerekenden daha fazla değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Gerçekte, her birey diğerinin düşüncelerini anlamayı ve tahmin etmeyi tercih etmektedir. Bu işlem, fiyatların bilgi içeriğini daha düşük gösterir. Sonuçta, optimuma yaklaşım yavaşlamış olur. Ekonomik ajanlar, belirli bir gecikme ile tepki vermektedirler. Ekonomik ajanların karar alma yöntemleri ve referans noktaları yavaş değişmektedir. Bu nedenle, asimetrik bilgi ortamı koşullarında, ekonomik ajanlar yavaş öğrenmektedirler. Yavaş gelişme

ve değişim, görüldüğü üzere, fiyat sisteminin bilgileri açıkladığı inancının bir sonucudur. Fiyat sisteminin bilgileri başarılı bir biçimde topladığı ve aktardığı inancı değişimin yavaş gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Asimetrik bilgi ortamında optimuma doğru yavaş gelişme süreci, aynı zamanda ekonomik ajanların miyopluklarının da temelini oluşturur. Ekonomik ajanlar, dağıtım sürecinde kendi bilgi içeriklerini yok eden fiyat göstergelerine daha fazla ağırlık tanıdıklarında, görüş uzaklıkları azalmaktadır.

Samur'a göre (2011:140) Rasyonel Kabarcıklar Kuramı, açıklamalardan birisidir. Eğer rasyonel kabarcıklar var ise, başka bir anlatımla temel bilgilere değil de, öteki insanların beklentilerine ilişkin beklentilere dayanıyor ise, süreç kısa vadeli kararlar üretmektedir. Miyopluk ya da kısa vadecilik, ekonomik ajanların sınırlı sermaye tabanları ile gittikçe yoğunlaşmaktadır. Ekonomik ortamın belirsizliği arttıkça, ortamın artan risklerine karşı korunmak için daha fazla sermaye gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, ekonomik ajanların sermaye tabanları sınırlı ya da hızlı bir biçimde arttırılamıyor ise, görüş ve karar aralığı kısalmaktadır.

Finansallaşma sürecinde, statüko değiştikçe, belirsizlik artmaktadır. Büyüyen bir ekonomide, ekonomik ajanlar kendilerini büyüyen varlıklar, eriyen sermaye/varlık oranları ve bilançonun borçlar bölümünde ödünç alınmış büyüyen fonlar ile karşı karşıya bulmaktadırlar. Genişleyen varlık tabanı, ekonomik ajanların kısa vadeli kazançları toplamaya eğilim göstermelerine yol açmaktadır. Belirsizlik ortamında, sınırlı sermaye olması ile ilgili olarak, iki faktör önemli bulunmaktadır. Bu durumda, ya sermaye tabanı fiziki kısıtlamalara bağlı olarak hızlı bir biçimde arttırılmaktadır ya da ekonomik ajanlar, miyopluk hastalığı yüzünden sermaye tabanlarını yükseltme isteğinde olmamaktadır.

Psikolojik araştırmalar (Tversky, 1986) bunun nedenleri üzerinde açıklama denemesinde bulunmuşlardır.² Gönderme yapılan çalışmada, yaşanmış olan son krizden sonra zaman geçtikçe miyopluk hastalığının ortaya çıkmasına ilişkin subjektif/öznel olasılık azalmaktadır. Miyopluk hastalıkları riskinin olduğundan daha düşük görüldüğü ya da hiç dikkate alınmadığı durumlarda kararlar, uzun vadeli sonuçlar düşünülmeden, yalnızca kısa vadeli kazançlar hedeflenerek verilmektedir. Böylesine bir ortamda, hastalık riskini dikkate alan ekonomik ajanlar, risk primleri ve fiyatları daha yüksek olacağı için piyasa dışına itilmektedirler.

Miyopluk hastalığı nedeniyle uzun vadeli faaliyetler yerine kısa vadeli kazançlar/faaliyetleri tercih eden finansal aktörlerin/bankaların bu davranışlarının değişmesi ancak asimetrik bilgi ortamının (tam bilgi ortamına doğru) iyileştirilmesi ile mümkündür. Bu noktada bankacılık sistemi açısından en akılcı ve pratik çözüm regülasyon olarak görülmektedir.

Düzenleyici kuruluşlar aracılığıyla piyasanın sıkı kurallara tabi tutulması, bilgi üretiminin arttırılması, piyasanın disiplin altına alınması, gözetilmesi, denetlenmesi ve bu yolla bankaların esas faaliyetlerine dönerek uzun vadeli kazançlara yönelmesi mümkün olabilmektedir. Bu ise serbestliğe/kuralsızlığa alışmış bir sistemin kurallara bağlı olarak faaliyette bulunmasını gerektirir ki, bu değişim bankaların kısa vadede kendiliğinden başarabilecekleri bir durum

² Tversky, A. and Kahneman, D. (1986). "The Framing of Decisions and the Psychology of Choice", In Rational Choice, ed.J.Elster Oxford: Basil Blackwell.

değildir. Bu noktaya gelinceye kadar bankaların faaliyetlerinde kararsızlık/kırılganlık yaşamaları ve dolayısıyla ekonomiyi kararsızlığa sürüklemesi söz konusu olabilir.

2 Finansallaşma Sürecinde Türk Bankacılığı'nın Davranış Dinamikleri

2.1 Finansallaşmanın 1. Evresi (1980-1989)

Bu dönemim başlangıcını 24 Ocak 1980 Kararları oluşturmaktadır. Bu kararlarla birlikte Türkiye Ekonomisi iç finansal serbestleşmeyi/finansallaşmayı sağlamaya yönelik politika ve kararları uygulamaya koymuştur. 1980–1982 döneminde otoriteler, rekabetçi ekonomik ortamın gelişmesi olarak tanımladıkları uygulamalarla, kısa bir zaman içinde finansal sistemin kaynakların dağıtımındaki etkinliğini yükselteceğini umut etmişlerdir. Ancak 1982 banker krizi bu yöndeki umutları yok etmiş ve reform çabaları, piyasa sisteminin çalışması için gerekli olan kurumsal yapının yaratılmasına harcanmaya başlanmıştır. Bu nedenle, (1983–1989) arasında, serbestleşme programı daha denetimli biçimde uygulanmıştır.

1980'de başlatılan değişim süreci, finansal serbestleşme ve bankacılık sektörüne girişi kolaylaştırma eşliğinde rekabetin arttırılması çerçevesinde finansal piyasaların geliştirilmesini hedeflemiştir. 24 Ocak Kararlarının finans sistemi yönünden gerekçesi, finans sisteminin devletin yoğun baskısı altında olması ve bu nedenle esas görevini yapamaması olmuştur. Finansal baskı şu öğelerden oluşmaktaydı: mevduat ve ikraz faizleri üzerine konulan tavanlar, negatif reel faiz hadleri, kredi tayinlemesi ve öncelikli sektörler için sübvansiyonlu krediler, finansal gelirler ve işlemlerin yüksek oranda vergilendirilmesi, yüksek rezerv ve likidite oranları ve yüksek aracılık maliyetleri, bankalar ve finansal olmayan kesim arasında iç içe geçmiş ortakların çokluğu, finansal olmayan şirketlerin doğrudan borç senedi ve hisse senedi yoluyla finansman başvurmak yerine banka kredilerine aşırı yaslanmaları; banka portföylerinin kalite düşüklüğü, gelişmemiş sermaye piyasaları, merkezi hükümet ve KİT'lerin açık finansman fazlasıyla başvurmaları, yabancı bankaların yurtiçi girişlerine engel konulması, dış finansal operasyonlara ve yabancı aktif tutmaya getirilen kısıtlamalar. (Berksoy&Boratav, 1993:119)

Finansal serbestleşme, Temmuz 1980'de, mevduat ve kredi faiz oranları üzerindeki tavan oranların kaldırılması ve mevduat sertifikası uygulaması ile başlamıştır. Aynı anda, enflasyonu denetim altına almak amacıyla bir sıkı para politikası uygulamaya konmuştur.

Çelebican'a göre (t.y.:290) mevduat sertifikası bankaların tasarrufları kendilerine çekebilmelerinin yeni bir yöntemi olarak 1980 yılının ortalarında uygulanmaya başlamıştır. Uygulamanın ilk üç ayında 38 bankanın 27' i vadeli mevduat karşılığında hamiline yazılı vadeli mevduat hesabı ya da mevduat sertifikası verebilecekleri duyurmuşlardır. Kısa sürede bu sayı 31' e çıkmıştır. Uygulamaya başlanılan (4.6.1980) ilk ayın sonunda 2 milyar TL mevduat sertifikası çıkartılmışken, yılsonunda bu tutar, 18 milyar TL' ye, 1981 Temmuz ayı sonu itibarıyla ise 77 milyar TL' ye çıkmıştır.

Kazgan'a göre (1995: 128-129) bankerlerin kurdukları sistem, tahvil ihraç eden şirketin bütün tahvillerini büyük bir fiyat indirimi ile alıp, tasarruf sahiplerine resmi faizin çok üstünde bir faiz geliri ile satmaları şeklinde işlemekteydi ve şirketlere tahvil çıkartma ve satma olanağı vermekteydi. Bu aslında Yıldırım'a göre (1998: 218-219) ponzi finansmandan başka bir şey değildi. Bu sistem gelen paranın çıkan paradan yüksek olmasına dayanmaktaydı. Gelen paranın fazla olması ise verilecek faiz oranlarına bağlıydı. Faiz oranlarını sabit tutmak mümkün değildi. Çünkü tasarruf sahipleri bir süre sonra bu faiz oranlarına alışacak ve sistemi çevirecek ölçüde para getirmeyeceklerdi. Bu dönemde faizler yoğun rekabet nedeniyle yükselmeye devam etmiş,

bankerlerde ponzi finansman sistemi gereği faizi sürekli tırmandırmak zorunda kalmışlardır. İşte mevduat sertifikaları tam bu dönemde hem bankalara hem de bankerlere bir çözüm olmuştur. Banka tahvili olarak adlandırılabilir bu sertifikalara bir yandan bankalar dört elle sarılırlarken, bir yandan da şirket tahvili satmakta zorlanan bankerler satacak yeni bir kâğıt bulmuşlardır. Ölçsüz biçimde bu sertifikaları bankerlere toplu ve indirimli olarak satan bankalar, ihtiyaç duydukları ve kendilerinin toplayamayacakları büyüklükte kaynaklar elde etmişlerdir. Kendilerinin satamayacakları kadar sertifikayı bankerler aracılığıyla pazarladılar. Ancak sürekli açık finansman yöntemiyle çalışan bankerlerin durumu devam ettiremeyecekleri anlaşıldığından piyasayı düzenleyici, kuşkuları giderici önlemler alınmaya başladı. Bu durum banker piyasasını olumsuz etkilemiş ve bankerler kamuoyunda tartışılır hale gelmiştir. Bu durum, bankerlere yatırılan paranın önce yavaşlamasına sonra ise durmasına yol açtı. Bunun sonucunda bankerlerin bazıları batmaya, bazıları ise kaçmaya başladı. (Yıldırım, 1998: 218-219)

Balkanlı'ya göre (2004: 68) toplam istemdeki düşüş, şirket kazançlarını çarpıcı biçimde düşürmüştür. Darboğaza giren zayıf firmaların yaptıkları borçlanmalar, bu şirketlerin bilançolarını daha da bozmuş ve faiz oranlarını yukarıya doğru çeken bir faktör olmuştur. Bu arada, özellikle küçük ve finansal yönden zayıf bankalar, geri dönme olasılığı düşük krediler için çok sert bir mevduat toplama rekabetine girmişlerdir. Enflasyon oranındaki düşme eğiliminin de etkisiyle, reel mevduat faiz oranları 1982'de % 20'ye çıkmıştır. Kararsız bir ekonomik ortamda, rekabetin dinamiklerine tabi olarak faaliyet göstermek konusunda, ne politika oluşturanlar, ne finansal araçlar, ne de şirketler hazırlıklı olamamışlardır.

Kamu otoriteleri ve özellikle Merkez Bankası, bankaların hareketlerini yakından izleme becerisini gösterememişlerdir. Kazgan'a göre (2002: 135) sonuçta, finansal piyasalardaki gelişmeler, 1982'de büyük bir krize yol açmış ve finansal serbestleşme süreci kısmen geri alınmıştır. Hükümet müdahale ederek 5 küçük bankayı kapatmış, bu bankaların varlık ve yükümlülükleri kamu bankaları tarafından üstlenilmiştir. 1983'de, Merkez Bankası mevduat faiz oranlarını yeniden kontrol etmeye ve belirlemeye başlamıştır. (Sönmez, 1992: 28-29)

1980-1982 döneminde otoriteler, rekabetçi ekonomik ortamın gelişmesi olarak tanımladıkları uygulamalarla, kısa bir zaman içinde finansal sistemin kaynakların dağıtımındaki etkinliğini yükselteceğini umut etmişlerdir. Ancak 1982 banker krizi bu yöndeki umutları yok etmiş ve reform çabaları, piyasa sisteminin çalışması için gerekli olan kurumsal yapının yaratılmasına harcanmaya başlanmıştır. (Sak vd., 2001: 567-568) Bu nedenle, (1983-1987) arasında, serbestleşme programının ikinci evresi daha denetimli biçimde uygulanmıştır.

Tellalbaş'na göre (2011: 22) finansallaşmanın 1. döneminin hemen başında piyasa giren bankerler finansal alışkanlıkların halka yaygınlaşmasında bilinci belirleyici bir rol oynamışlardır. 1980'lerin başında faiz oranlarının serbest bırakılması ile birlikte yükselen faiz oranları ücretlilerin tasarruflarını, emeklilerin emekli ikramiyelerini ve birçok ailenin konut ve diğer taşınmazlarını satarak bankerlere yatırım yapmalarına yol açmıştır. (Coşkun, 2012: 67-68)

Ergüneş'e göre (2008: 148), bu dönemde büyük holdingler "örgütlenmemiş sermaye piyasası" olarak adlandırılabilir banker piyasasına da el atmışlardır. Dönemin büyük holding bankaları bankerlere mevduat sertifikası pazarlatmışlardır. Kuruluşları herhangi bir hukuki düzenlemeye bağlı olmayan bankerler, düşük faiz politikalarının yarattığı boşluğu doldurmuş ve mevduatlara verdikleri yüksek faizlerle önemli paralar toplamışlardır. O dönemde bankerlerin bir bölümü, borsa bankeri gibi faaliyet göstererek hisse senedi ve tahvil pazarlarken,

diğer bir bölümü de piyasa bankerliği yaparak faizle para alıp karşılığında çek ve senet vermişlerdir.

Bu dönemde, tahvil ve para piyasasında denetimsiz bir şekilde faaliyette bulunan bankerlerin faiz yarışına kattıkları ivme, bankacılık sisteminin yaşadığı en büyük sorun olmuştur. Bankerlerin faaliyetlerinin tam anlamıyla ponzi tipi finansman modeline dayalı olması sürecin devamlılığını engelleyen neden olmuştur. Yeterli bir asgari sermayeye bile sahip olmayan, tamamen sisteme giren nakit paraya bağlı olarak faaliyetlerini sürdüren bankerlik sistemi finans sisteminin de geleceğini tehdit eder hale gelmiştir. Bu nedenle, bankerlerin faaliyetlerinin sınırlandırılmasına yönelik olarak, Maliye Bakanlığında ruhsat alma ve izin zorunluluğu, bankerlerin verecekleri faiz oranlarının belirleme yetkisinin Maliye Bakanlığına verilmesi, yapılacak reklamların TCMB denetimine alınması ve bankerlerin bono ve çek karşılığı faizle mevduat toplamasının yasaklanması ve son olarak Kasım 1981' de bankerlerin mevduat sertifikası pazarlamalarının yasaklanması vb. önlemler alınmıştır. Bu önlemler banker sisteminin sonunu getirmiştir. Ergüneş'e göre (2008: 155), 1981 yılında her 45.000 kişiye 1 banker düşmektedir. Ardı ardına yaşanan banker iflaslarından sonra oluşan tasfiye masalarında 164 bankerin tasfiyesi gündeme gelmiştir. Büyük çoğunluğu küçük tasarruflardan oluşan mağdur bankerzede sayısı 135.000' dir. 1983 banker krizi nedeniyle mağdur olan bankerzedelere ödemeler 1989 yılına kadar sürmüştür.

Yaşanan banker krizi, bankacılık sistemindeki tekeli yapıyı güçlendirmiş, sanayi/ticaret sermayesi ile banka sermayesinin bütünleşme sürecini hızlandırmış ve ulusal bankacılığı marjinalleştirmiştir. (Artun, 1987: 75-76) Banker krizinin meydana gelmesine yol açan ekonomi politikaları, faiz politikası başta olmak üzere, şirketler kesiminin dışsal finansman gereksinimini önemli ölçüde artırmış banka dışı bir fon aktarma mekanizması oluşturulamamıştır. (Akyüz, 1987: 96-97)

1982 krizindeki etkisi ile menkul değerler piyasalarını kurmak ve geliştirmek amacıyla 1982'de Sermaye Piyasası Kurulu oluşturulmuş ve Kurul, 1983'de çalışmaya başlamıştır. 1981 tarihli Sermaye Piyasası Yasası, Sermaye Piyasası Kurulu'nu, hisse senedi ve borç senedi birincil piyasalarının oluşturulması için yetkilendirmiştir. Yasa, taşınır değer çıkartılabilmesi için bir 'açıklık sistemi'nden çok 'liyakat sistem'ini öngörmüştür. Buna göre, Sermaye Piyasası Kurulu, ihraççının finansal sağlamlığı tatmin edici değil ise, ihraç istemini reddetme yetkisine sahiptir. 1983'de ise, yasa gücünde bir kararname ile ikincil piyasa faaliyetleri düzenlenmiş, bu çerçevede 1985 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası yeniden açılmış ve 1986'da çalışmaya başlamıştır. (Sak vd., 2001: 569-572) Aynı yıl genişleyen bankacılık faaliyetlerine fon bulma kolaylığı sağlamak amacıyla Bankalararası Para Piyasası (Interbank) yürürlüğe girmiştir.

Türkiye'deki taşınır değerler piyasaları düzenlemesinin iki ayırıcı özelliği vardır. Birincisi, bankaların rolü konusundadır. Düzenleme, bankaları gerek birincil, gerekse ikincil piyasalardaki herhangi bir faaliyetle uğraşmaktan alıkoymamıştır. Tam tersine, bazı durumlarda, örneğin yatırım fonlarının kurulması ve yönetilmesinde, bankalara tekel konumu tanımıştır. İkincisi, menkul değerler piyasasındaki gelişmeleri etkili bir biçimde izlemek ve denetlemek için merkezi bir otorite, yani Sermaye Piyasası Kurulu'nu yaratmış ve onu görevlendirmiştir. Reform sahipleri, çıkış noktasında hiç düşünmedikleri böyle bir tercihe, yani Sermaye Piyasası Kurulu'nun isterse kullanabileceği düzenleme yetkisine, özellikle banka-dışı finans kuruluşlarının kamuoyundaki güvenilirliğini büyük ölçüde sarsan 1982 kriz deneyimi nedeniyle adeta zorlanmışlardır. (Sak ve vd., 2001: 569)

Reform paketinin ikinci önemli bileşeni, 1985 tarihli yeni bankacılık yasasının yürürlüğe girmesidir. Yeni bankacılık yasası ile 1982 krizinde aniden kendisini gösteren yapısal zafiyetin iyileştirilmesi amaçlanmıştır. Yeni yasa, bankalara asgari sermaye tabanı koşulunu getirmiştir. 1989'da % 5 olan ve 1992'de % 8'e yükseltilecek bir sermaye yeterlilik oranı belirlenmiştir. Oran, birincil ve ikincil sermaye ve risk ağırlıklarının belirlenmesinde, Dünya Bankası bünyesindeki Uluslararası Ödemeler Bankası ilkeleri kullanılarak hesaplanmıştır. Tek bir müşteriye verilebilecek kredi miktarı, bankanın ödenmiş sermayesinin % 10'u ile sınırlanmıştır. İştirak yatırımları, sermayenin % 100'ü ile sınırlandırılmıştır. Yasa, bankaların tek tip hesap çizelgesi kullanması koşulunu da getirmiştir. (Ekinci, 1997: 249)

1983'de, 1982 krizi sırasında bankaların karşılaştığı likidite sorunlarının yeniden ortaya çıkmasını önlemek, piyasaların güvenli ve düzenli işleyişini temin etmek için TMSF kurulmuştur. (Sak vd., 2001: 573)

Ancak, sigorta sisteminin kapsama alanı sınırlı kalmıştır. İlk 25 milyon TL'nin % 100'ü, ikinci 25 milyon TL'nin % 60'ı ve 50 milyon TL'nin üzerindeki mevduatlar kapsama alınmamıştır. Yasa, hükümetin, bankaları devralmalarına, gerektiğinde yeni sermaye koymalarına ve bankaların verimsiz varlıklarını satın almalarına izin vermemiştir. Hükümet, yasaya göre, sorunlu bankaların yönetimlerini değiştirme ve likiditelerini iyileştirmeleri için önlemler alma yetkilerine sahip olmuştur. Yeni yasa şüpheli kredilerin ayrıca kayıt altına alınmasını şart koşmuş, karşılık ayrılması yoluyla batık ve şüpheli kredilerin kapatılması zorunlu tutulmuştur. Son olarak, yasa, tek düzen muhasebe sistemi ve bağımsız dış denetim uygulamalarını getirmiştir. Yeni bankacılık yasası, ayrıca, bankaların yasalara uymalarını ve finansal durumlarını incelemek için bankalar yeminli murakıplarını yetkilendirmiştir. 1986'da kurulan Merkez Bankası Banka Gözetim Birimi, bankalar dışında da gözetim yapmıştır. Merkez Bankası'nın gözetimi, sermaye yeterliliği, varlık kalitesi, karlılık ve likidite üstünde yoğunlaşmıştır.

Son olarak, bankalar, Merkez Bankası ve Hazine tarafından yetkilendirilen bağımsız denetim kuruluşlarına yılda bir kez dış denetim yaptırmakla yükümlü tutulmuşlardır. Merkez Bankası (MB), 1986'da bir bankalararası para piyasası kurmuştur. 1987'ye kadar, Merkez Bankası gözü kapalı bir aracı olmuş, ancak daha sonra kısa vadeli likidite sorunları çözmek için işlem yapan simsar gibi davranmaya başlamıştır. 1987'de, MB açık piyasa işlemleri yapmaya başlamıştır.

Döviz cephesinde, 1984'de, bankalara kendi kurlarını günlük olarak açıklama yetkisi ve döviz cinsinden mevduat tutma izni verilmiştir. Bankalara da yurtdışında döviz tutma izni verilmiştir. Aynı yıl, bankalara, MB'nca belirlenen sınır aralığında döviz kurlarını belirleme hakkı tanınmıştır.

Finansallaşmanın ilk evresinin sonunda, 2. dönemde yaşanacak gelişmelerin temeli atılmıştır. Merkez Bankası, 1988'de bir döviz ve banknot piyasası açmıştır. Döviz kurları, piyasalarda, bankalar ve ilgili öteki kuruluşların katılımıyla belirlenmiştir. Bu piyasalar aynı zamanda MB'nın döviz politikasını yönlendirmesinde önemli rol oynamıştır. (DPT, 1990: 16)

1980–1990 döneminde, Türkiye'de finansal sistem hızla büyümüştür. Toplam finansal varlıklar içinde toplam taşınır değerlerin payı, 1982'de % 22'den, 1985'de % 25'e ve 1990'da % 43'e çıkmıştır. 1980–1990 döneminde izlenen ekonomik politikalar, kamu kesimi borçlanma gereğini azaltmada başarılı olamamıştır. Kamu kesimi borçlanma gereğinin düşürülememesi ve fakat kamu kesimi finansmanında daha çok iç finansal piyasalara güvenilmesine inanan otoritelerin bu amaçları, kamu kesimi taşınır değerlerinin pazarlanabilirliğini arttırmaya yönelik

bir dizi önlemin alınmasını hızlandırmıştır. Birinci önlem, bankaları portföylerinin bir kısmında devlet kâğıdı tutmaya zorlamaktır. Bu amaca ulaşmak için, bankalar, likidite zorunluluklarına karşılık devlet kâğıtları tutmak ile yükümlü olmuşlardır. Bu nedenle, mevduat hacmindeki genişleme ile yakından ilişkili olarak, bu kâğıtlar için bir istem ortaya çıkmıştır. İkinci önlem, devlet kâğıtlarının çekiciliğini arttırmayı hedeflemiştir. 1985'de başlatılan ihale sisteminden sonra, getiri oranları piyasa tarafından belirlenmeye başlanmıştır. Son olarak, söz konusu kâğıtların getirileri gelir vergisinden bağışık tutulmuş, bu ise bu kâğıtlara yönelik istemi çarpıcı biçimde arttırmıştır. Bunun sonucunda, kamu kesimi, menkul değerler piyasalarındaki büyümeden yararlanmıştır. Kamu kesimi, birincil ve ikincil piyasaları egemenliği altına almıştır. 1990'lara yaklaşırken, her iki piyasadaki kamu kesimi payı düşmeye başlamış ise de, ortalama 3/4 düzeyinde seyretmiştir.

1986'dan itibaren, Hazine piyasaya menkul değer arz eden en önemli aktör olmuştur. Ancak, kamu kesimi borçlanma gereğinin azalmaması ve finansal piyasaların derinliğinin olmaması, tekel konumuna karşılık Hazine'yi olumsuz bir konumda sıkıştırmış ve faiz oranlarını yüksek tutmuştur.

Devlet kâğıtları için ihale sisteminin getirilmesi, bu durumu kurumlaştırmıştır. Her ne kadar alıcıları yüksek faiz oranları için anlaşma yapmakla suçlamak yaygın olsa da, bankalar da, ihale piyasalarındaki eğilimleri gördükten ve Hazine'nin kamu kâğıtları satmak zorunda olmasını algıladıktan sonra anlaşmaya gitmeksizin yüksek faizlerden hoşnut kalmışlardır. Yüksek kamu açıkları, derinliği olmayan piyasalar üzerinde baskı yapmıştır. Bunun birinci sonucu, özel kesimin piyasalardan dışlanması ve kaynak sıkışıklığına girmesidir. Sermaye piyasalarının teşvik edilmesi ve özellikle hisse senedi ve öteki taşınır değer ihraçlarına daha fazla başvurmaları için şirketler dünyasının uyarılmasına karşılık, sonuçlar doyurucu olmaktan uzaktır. Yüksek kamu kesimi açıkları ve kamu finansman biçiminin ikinci etkisi, bankacılık sektörü üzerinde olmuştur. Bankalar fonlarını, güvenli bir yatırım aracı olarak kamu kâğıtlarına yatırmışlardır. Kamu kesiminin borçlanma gereksinimi geçici ve dönemsel olmadığından, Hazine'nin piyasalardaki kalıcı varlığı, bankaları, kredi portföylerindeki dalgalanmalara karşı korumaktadır.

2.2 Finansallaşmanın 2. Evresi (1989-2001)

1989'da, döviz işlemleri ve uluslararası sermaye hareketleri bütünüyle serbestleştirilmiştir. 1989 yılında kabul edilen 32 sayılı karar ile Türk Lirası konvertible hale getirilerek, Türk parası ile ilgili işlemlerde yeni düzenlemelere gidilmiştir. Mali piyasalarda sağlanan bu serbestleşme sonucu döviz kurları artık cari işlemler dengesi açıklarına veya fazlalarına bağlı olarak değil sermaye hareketlerine göre değişen bir fiyat haline gelmiştir. Bu kararname ile ayrıca yabancı sermaye konusunda da özgürlükler getirilmiş, dışarıda yerleşik kişilerin yetkili kurumlardan izin almak kaydıyla yurt içinde iştirakleri, şube veya irtibat büroları açmak suretiyle yatırım yapmaları serbest bırakılmıştır. (Kazgan vd., 1999: 402) 1990'da, bankalar, kendi döviz kurlarını belirlemede tümüyle serbest bırakılmıştır.

1989'da, sermaye hesabının tamamıyla serbestleştirilmesi ve TL'nin tam konvertibiliteye geçirilmesiyle birlikte, ulusal ekonomiye çok büyük miktarda kısa vadeli sermaye girişi yaşanmıştır. Her ne kadar, resmi bir döviz yönetimi politikası olmasa da, hükümet döviz kurunu, enflasyonist beklentileri denetim altında tutmak için, nominal çıpa olarak kullanmıştır. (Kazgan, 2002:274-275) Ancak döviz kurunun enflasyon hedeflerine ulaşmak amacıyla bu biçimde kullanılması deflasyonist sonuçlara yol açmış, reel ekonomide

ciddi dalgalanmalar yaratmıştır.(Boratav, 2003: 178-185) 1990 sonrası dönemin en önemli özelliği, finansal gelirlerindeki artış ve gelir dağılımında bu yöndeki kaymalardır. Bu gelirlerinin asıl kaynağı, kamu kesiminin temel dengelerinde verdiği büyük açıklar olarak saptanmaktadır. Gelir-gider açığının, sermaye gelirlerinin vergilendirilmesi ve çalışan sınıflar için daha adil bir vergi yükü belirlenmesi yoluyla finanse edilmesi olanaklı ise de, devletin stratejik tercihi, sermaye gelirlerinin vergilendirilmesinden kaçınılması ve kayıtdışı özel faaliyetlere kayıtsız kalınarak artık aktarılması biçiminde gerçekleşmiştir. (Boratav&Yeldan, 2001: 3-41)

Dönemin başında, kamu kesiminin finansal piyasalardaki payı yüksek kalmayı sürdürmüştür. Firmaların finansman davranışları önemli bir değişiklik göstermemiş, bankacılık kesiminden kredi finansmanı ve firmalar arası borçlanma egemenliğini sürdürmüştür. Bunun yanı sıra, özel kesim hisse senetlerinin toplam finansal varlıklar içindeki payı düşmüştür. Bu biçimde, menkul değerlerin GSMH'ye oranındaki kamu üstünlüğü, yeni çıkarılan tahvil ve hazine bonoları ile sürmüştür. Ticari bankacılık sistemi, devlet iç borçlanma senetlerinin asıl müşterisi oldukları için de, portföylerdeki özel toplam menkul değer payı azalmıştır. Aslında, pozitif reel faiz oranları ve döviz hesabı açma olanakları nedeniyle, özel hanehalkları için finansal derinleşmenin ilerlemesi, artan döviz tevdiat hesapları ve para (TL) ikamesi anlamına gelmiştir. Bu nedenle, finansal derinleşmenin 1980'ler Türkiye'sindeki öncüleri olarak kamu kesimi menkul değerleri ve döviz tevdiat hesaplarını saymak gerekmektedir. Finansal değişim yönünde tüm bu olaylar yaşanırken, Türk Bankacılık Sistemi ve finansal kuruluşlar, üretim ve imalat faaliyetlerinden giderek uzaklaşmışlardır. Finans sektörünün reel sektörden kopmasını reel sektörün reel sektörden kopması izlemiştir. Reel sektörün karlarının önemli bir bölümü faaliyet dışı karlara kaymıştır.(Yentürk, 2003: 38)

Kamu harcanabilir gelirin küçülmesi kamu kesimi borçlanmasında büyük bir darboğaz doğurmuştur. Bu nedenle, finansal derinleşme aşaması, kamu kesiminin borçlanma gereksinimleri tarafından biçimlendirilmiştir. Sonuç olarak, devlet tahvili ve hazine bonolarının yüksek faizleri, finans kesiminin reel ekonomi üzerindeki egemenliğini hazırlamıştır. Genel ekonomi ise bir kısır döngüye hapsedilmiştir: Yüksek faiz oranları ve ucuz döviz (Değerli TL) bir yanda, sermaye kaçış tehditleri öte yanda, reel faiz oranlarındaki yükselme sürmüştür. Cari işlemler üzerindeki olumsuz sonuçların kararsızlaştırıcı etkileri aşırı derecede artınca, reel devalüasyon kaçınılmazlaşmış, bu ise eğer para ikamesi olgusunun ve sermaye kaçışlarının sürmesi istenmiyorsa, faiz oranlarının biraz daha yukarıya çekilmesini gerektirmiştir. Sürecin bu biçimde devamı, birliğinde zincirleme biçimde yerli paranın aşırı değerlenmesini, dışalımın ucuzlamasını, dışsattım ve üretici reel endüstrilerin aleyhine, yurtiçi tüketimin hızlanmasını getirmiştir. (Boratav&Yeldan, 2001: 3-41)

Özet olarak, dönemin başında, sermaye hesabının tamamıyla serbestleştirilmesi ve TL'nin tam konvertibiliteye geçirilmesiyle birlikte, ulusal ekonomiye çok büyük miktarda kısa vadeli sermaye girişi yaşanmıştır. Her ne kadar, resmi bir döviz yönetimi politikası olmasa da, hükümet döviz kurunu, enflasyonist beklentileri denetim altında tutmak için, nominal çıpa olarak kullanmıştır. Ancak döviz kurunun enflasyon hedeflerine ulaşmak amacıyla bu biçimde kullanılması deflasyonist sonuçlara yol açmış, reel ekonomide ciddi dalgalanmalar yaratmıştır. 1990 sonrası dönemin en önemli özelliği, finansal gelirlerindeki artış ve gelir dağılımında bu yöndeki kaymalardır. Bu gelirlerinin asıl kaynağı, kamu kesiminin temel dengelerinde verdiği büyük açıklar olarak saptanmaktadır. Gelir-gider açığının, sermaye gelirlerinin vergilendirilmesi ve çalışan sınıflar için daha adil bir vergi yükü belirlenmesi yoluyla finanse edilmesi olanaklı ise de, devletin stratejik tercihi, sermaye gelirlerinin vergilendirilmesinden

kaçınılması ve kayıtdışı özel faaliyetlere kayıtsız kalınarak artık aktarılması biçiminde gerçekleşmiştir.

İkinci dönemde, Türk Bankacılık Sistemi ve finansal kuruluşlar, üretim ve imalat faaliyetlerinden giderek uzaklaşmışlardır. Finans sektörünün reel sektörden kopmasını reel sektörün reel sektörden kopması izlemiştir. Reel sektörün karlarının önemli bir bölümü faaliyet dışı karlara kaymıştır. Kamu harcanabilir gelirin küçülmesi kamu kesimi borçlanmasında büyük bir darboğaz doğurmuştur. Bu nedenle, finansal derinleşme aşaması, kamu kesiminin borçlanma gereksinimleri tarafından biçimlendirilmiştir.

Sonuç olarak, DİBS'lerin yüksek faizleri, finans kesiminin reel ekonomi üzerindeki egemenliğini hazırlamıştır. Genel ekonomi ise bir kısır döngüye hapsolmüştür: Yüksek faiz oranları ve ucuz döviz (Değerli TL) bir yanda, sermaye kaçış tehditleri öte yanda, reel faiz oranlarındaki yükselme sürmüştür. Cari işlemler üzerindeki olumsuz sonuçların kararsızlaştırıcı etkileri aşırı derecede artınca, reel devalüasyon kaçınılmazlaşmış, bu ise eğer para ikamesi olgusunun ve sermaye kaçışlarının sürmesi istenmiyor ise, faiz oranlarının biraz daha yukarıya çekilmesini gerektirmiştir. Sürecin bu biçimde devamı, birliğinde zincirleme biçimde yerli paranın aşırı değerlenmesini, dışalımın ucuzlamasını, dışsatım ve üretici reel endüstrilerin aleyhine, yurtiçi tüketimin hızlanmasını getirmiştir.

2.3 Finansallaşmanın 3. Evresi (2001 Sonrası Dönem)

Finansallaşmanın üçüncü aşaması, bankacılık sisteminin regülasyonu politikaları çerçevesinde, finansal sistemin reel ekonominin önüne geçtiği, finansal sistem ile reel sektör arasındaki ilişkilerin zayıfladığı, yatırım bankacılığı ve bankacılık hizmet gelirlerinin ön plana çıktığı, ticari kredilerin yerine bireysel bankacılık hizmetlerinin ikame edildiği 2001 sonrası dönemidir. Türk Bankacılık Sistemi'nin 2000 Kasım Şubat ve 2001 Şubat Krizlerinden sonra gösterdiği gelişmeler 1980'den sonra gösterdiği gelişmelerden ciddi biçimde farklılık göstermektedir. Türk Bankacılık Sistemi 2000 yılı sonrası ciddi bir regülasyon (düzenleme) dönemine girmiştir. Bankaların yeniden yapılandırılması, finansallaşma ilgili önemli bir gelişmedir. Devlet, bireylerin gelirlerinin finansallaşması ve artan borçlanma oranlarına karşın finansal karın artışını finansal liberalleşme ile birlikte desteklemektedir. (Ergüder, 2016:24)

1980-2001 yılları arasında dönem, finansal sistemde yaşanan rejim değişikliği nedeniyle (kontrollü bir rejimden liberal bir rejime doğru) yeni davranış kalıplarının öğrenilmesi ve yeni kurumların biçimlenmesini gerektirdiğinden kaçınılmaz biçimde kararsızlıklar göstermiştir. Yaşanan kararsızlıklar ekonomiyi sık sık krizlere sürüklemiştir. İşte bu noktada finansal piyasaların BDDK öncülüğünde gerçekleşen regülasyonu ile bankaların karar ve davranışlarının düzenlenmesi ve disipline edilmesi amaçlanmıştır. Son tahlilde regülasyon düzenlemeye konu olan bankaların davranışlarının değiştirilmesini hedefler. Çünkü bankaların davranışlarının finansal sektörün kararlılık ve güvenirliliği üzerinde büyük rolü vardır. BDDK yaptığı düzenlemelerle bir taraftan belirli davranış kuralları oluşturmuş, bir taraftan bu kurallara uyulup uyulmadığını izlemiş, bir taraftan da bankaların davranışlarını denetim yaparak gözetlemiştir.

2000 yılı başında kronik yüksek enflasyonun düşürülmesi ve ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ortamının sağlanması amacıyla kapsamlı bir ekonomik istikrar programı uygulamaya konulmuştur. Program çerçevesinde sıkı bir maliye politikası ve kapsamlı yapısal reform uygulaması hedeflenmiştir. Ayrıca kronik enflasyon döneminin bir sonucu olan yüksek enflasyon beklentilerinin hızla aşağı çekilmesi amacıyla döviz kurları hedeflenen enflasyona

göre belirlenerek önceden açıklanmıştır. Bu alınan önlemlerin yeterli olmaması nedeniyle 2001 Ekonomik krizi patlak vermiştir. Kriz sonrasında ekonomide yapısal bir dönüşüm süreci başlatılmıştır. Uygulamaya konan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” ile mali sistemin iyileştirilmesi ve yapısal reformların hızlanarak devam ettirilmesi temel öncelik olmuştur.(TCMB, 2015:25-26)

2001 ve sonrasında bankacılık sisteminde alınan önlemleri bankacılık reformu olarak değerlendiren Alper&Öniş’e göre (2002:9), devlet, bankacılıkta yeterli düzenleme ve ihtiyatlı denetim olmadığı halde finansal sistemi serbestleştirmiştir. Parti sisteminin oldukça parçalı bir yapıya sahip olduğu 1990’ lar boyunca birbirini izleyen koalisyon hükümetleri, bankacılık sektörünü düzenleyecek ve mali istikrarını sağlayacak önlemleri almak için gerekli kapasiteye ve dürtülere sahip değillerdi. Söz konusu önlemler hem finansal serbestleşmenin hem de sermaye hesabının serbestleşmesinin başarısı için büyük önem taşıyordu.

Türk Bankacılık Sistemi’nin 2000 Kasım Şubat ve 2001 Şubat Krizlerinden sonra gösterdiği gelişmeler 1980’den sonra gösterdiği gelişmelerden ciddi biçimde farklılık göstermektedir. Yay’a göre (2013:105) bankacılık sisteminin regülasyonu, kamu otoritesinin, kendi amaç fonksiyonları doğrultusunda finansal sistemdeki kurum, kuruluş ve bireyleri yönlendirmek amacıyla koyduğu kurallar bütünüdür. Yeniden yapılandırma mekanizmaları genellikle kamu müdahalesini gerektirmesine rağmen, piyasanın bu konuda kendi çözümleri de vardır. Bu çözümler sermaye artırımını, satış ya da birleşme ve mevduat koruması olmadan iflastır. Doğal olarak bunlar kamuya maliyet yüklemeyen çözümlerdir. Buna rağmen kamu müdahalesi genellikle gerekmektedir. Çünkü çok sayıda mevduat ve kredi kontratının kontrolsüzce iptali hiç de ‘ekonomik’ olmamaktadır. Genellikle bir bankanın likidite edilmesi bile daha az bir maliyete yol açmaktadır.

1998-2001 yıllarında yaşanan dalgalanmanın sonrasında, Türk Bankacılık Sisteminde bugün dahi devam eden düzenleme çalışmalarının başlangıcını 4389 sayılı Bankalar Kanunu ve bu kanunla kurulması kararlaştırılan BDDK oluşturmaktadır. Kanun koyucu böylece, bankacılık sisteminin düzenleme ve denetiminde bağımsız otorite anlayışını kurmaya çalışmıştır. BDDK kurulmadan önce TCMB hem para politikasını yürütmekte, hem de TMSF’yi yönetmekteydi. 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile birlikte bankaların düzenlemesi, denetim ve gözetimi BDDK’ya verilmiştir. Banka kurma, bankaların her türlü faaliyetlerinin denetlenmesi, bankaların gözetlenmesi gibi yetkiler Hazine Müsteşarlığından, idari ve mali yönden özerk bir kurum olan BDDK’ya devredilmiştir.

2000 ve 2001 yılında yaşanan krizlerden sonra Türk Bankacılık Sisteminin yeniden yapılandırması sürecine yoğun bir şekilde girilmiştir. Söz konusu sürecin başlangıcını ise 15 Kasım 2000 tarihli 4063 Sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası Anonim Şirketi ve Türkiye Emlak Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun” olarak gösterebiliriz. Kamu bankalarının finans sisteminde önemli paya sahip olmaları ve tüm sistemi etkileme gücüne sahip bulunmaları nedeniyle Kamu Bankalarının siyasi etkiden uzaklaştırılması ve çağdaş ticari bankacılık yapabilmeleri amaçlanmıştır. Nihai amaç kamu bankalarının yeniden yapılandırılıp özelleştirilmesi olarak belirlenmiştir. Ancak salt kanunun çıkarılması yeterli olmamış, kamu bankalarının yönetimleri bir türlü siyasi etkiden uzak tutulamamıştır.

Kamu bankalarının riskli faaliyetlerinin devam etmesi, finansal kırılganlığı arttırmış ve bu durum Şubat 2001 krizinin ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamıştır. Mayıs 2001’de “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” hazırlanmış ve kamuoyuna duyurulmuştur. Bu programın temel hedefi, “kamu bankalarını mali sistem içinde bir

istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarmak, mali sistemin istikrarı ve kamu maliyesine getirdikleri yükün azaltılması bakımından TMSF bünyesindeki bankaların sorunlarını en kısa sürede çözüme kavuşturmak ve yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen bazı özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşmalarını sağlayacak düzenlemeleri gerçekleştirmektedir.”(BDDK, 2001:13)

Erdoğan’a göre (2002:139) yeniden yapılandırma programı 4 temel unsura dayandırılmıştır. Bunlar; kamu Bankalarının mali ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılması, TMSF bünyesindeki bankaların devir, birleşme, satış ve tasfiye yoluyla en kısa sürede çözümlenmesi, yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, bankacılık sektöründe gözetim ve denetim çerçevesinde güçlendirecek ve sektörün daha etkin ve rekabetçi bir yapıya ulaşmasını sağlayacak düzenlemelerin gerçekleştirilmesi.

2001 sonrası regülasyon döneminde Türk Bankacılık Sistemi’nde görülen davranış dinamiklerini/değişikliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Bankacılık Sisteminde sermaye yabancılığa başlamıştır. Karakaş’a göre (2009:359, 366), küresel finans piyasalarıyla bütünleşme finans sektörünü artan rekabete maruz bırakırken, 2001 sonrasında bankacılık sisteminde güçlü yabancı banka sermayesiyle işbirliği eğilimi görülmüştür. Bazıları bu mekanizmayı büyüme ve “en büyük bankalardan biri” statüsü kazanmak için kullanırken, diğer bazıları ise bankacılık piyasasındaki pozisyonlarını güçlendirmek amacıyla kullanmışlardır. Bu sürece TMSF’ ye devredilen bankaların devlet teşviki ile elden çıkartılması politikası da yardımcı olmuştur.

Tablo 1. Türk Bankacılığında Yabancı Sermayenin Payı (2015)

Banka Adı	Ödenmiş Sermayesi (Milyon TL)	Yabancı Sermayenin Payı	
		(Milyon TL)	(%)
T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	5.000	0	0
Türkiye İş Bankası A.Ş.	4.500	0	0
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	4.200	2.094	49.85
Akbank A.Ş.	4.000	0	0
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.	4.347	0	0
Türkiye Halk Bankası A.Ş.	1.250	0	0
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.	2.500	0	0
Finans Bank A.Ş.	3.000	3.000	100
Denizbank A.Ş.	1.816	1.816	100
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.	2.204	464	21.04
ING Bank A.Ş.	3.486	3.486	100
Türk Eximbank	2.500	0	0
Odea Bank A.Ş.	1.496	1.496	100
HSBC Bank A.Ş.	652	652	100
Şekerbank T.A.Ş.	1.158	1.094	94.47
T. Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	1.750	0	0
İller Bankası A.Ş.	10.484	0	0
Alternatifbank A.Ş.	620	620	100
Fibabanka A.Ş.	848	76	8.96
Anadolubank A.Ş.	600	0	0
Burgan Bank A.Ş.	900	900	100
Citibank A.Ş.	34	34	100
Aktif Yatırım Bankası A.Ş.	863	0	0
İstanbul Takas ve Sak. Bank. A.Ş.	600	0	0
ICBC Turkey Bank A.Ş.	420	420	100

Turkland Bank A.Ş.	650	650	100
Bank of Tokyo	528	528	100
Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.	160	0	0
Intesa Sanpaolo S.p.A.	677	677	100
Arap Türk Bankası A.Ş.	440	282	63.99
Birleşik Fon Bankası	461	0	0
Deutsche Bank A.Ş.	135	135	100
Bank Pozitif Kre. ve Kalk. Ban.A.Ş.	337	337	100
Turkishbank A.Ş.	175	60	34.29
The Royal Bank of Scotland Plc.	108	108	100
Robobank A.Ş.	684	684	100

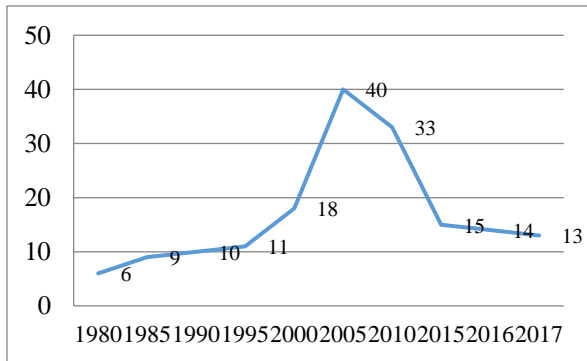
Tablo 1. Türk Bankacılığında Yabancı Sermayenin Payı (2015) (Devamı)

Banka Adı	Ödenmiş Sermayesi (Milyon TL)	Yabancı Sermayenin Payı	
Nurol Yatırım Bankası A.Ş.	45	0	0
JP Morgan Chase Bank N.A.	100	100	100
Societe Generale (SA)	135	135	100
Bank Mellat	157	157	100
Pasha Yatırım Bankası A.Ş.	255	255	100
GSD Yatırım Bankası A.Ş.	50	0	0
Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş.	50	50	100
Diler Yatırım Bankası A.Ş.	60	0	0
Habib Bank Limited	30	30	100
Standart Char. Yat.Bank. A.Ş.	40	40	100
Adabank A.Ş.	80	0	0
Toplam	64.584	20.380	20.380/64584=0.32

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yıllıkları (2001-2015)

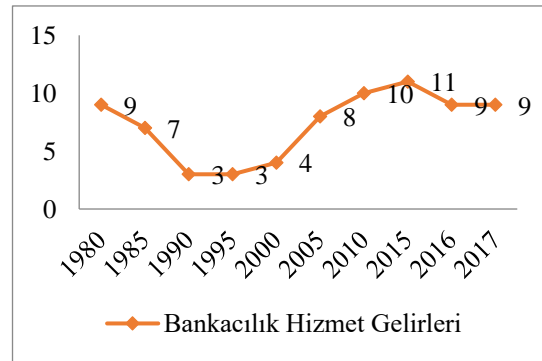
2. KKBG' nin giderek azalması bankaların menkul kıymet yatırımlarını azaltmış, buna bağlı olarak bankacılık hizmet gelirlerine verilen önem artmıştır. 2001 sonrasında uygulanan sıkı maliye politikası karşılığında kamu kesimi borçlanma gereğinin gittikçe düşmesi ile kamu menkul kıymet ihracı da düşmüştür. Bu durumun bankacılık sektörünün açısından sonucu, bankaların menkul kıymet ticareti ile kar elde etmek yerine bankacılık hizmet gelirleri yoluyla ile kar elde etmek zorunda kalmaları olmuştur.

Şekil 1. Bankacılık Kesimi* Menkul Kıymetleri/Toplam Aktifler

Kaynak: BDDK, Interaktif Aylık Bülten
*Mevduat Bankaları

Şekil 2. Belli Başlı Gelir Kalemlerinin Toplam Gelir İçindeki Payı

Kaynak: BDDK, Aylık Interaktif Bültenler, TBB, Bankalarımız Yıllıkları

3. Bankacılık sistemi elde ettiği kaynakları ticari kredilerden daha çok bireysel krediler ve kredi kartlarına yönlendirmiştir. 2001 sonrasında Türk Finans Sisteminde yaşanan finansallaşma özelinde, kredilerin sektörel dağılımda en dikkat çeken gelişme bireysel krediler ve kredi kartlarında görülmektedir. Tellalbaş'na göre (2017:11), 1980'li yılların sonlarında Türkiye'de kullanılmaya başlayan tüketici kredileri 2000'li yıllardan itibaren hızla büyümeye başlamıştır. Bankaları bu yapısal değişime iten etkenler arasında özellikle 1980'li yıllarda özellikle Washington Uzlaşısı'nda alınan karara paralel olarak gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasalarının serbestleşmesinin sağlanması, akabinde deregüle edilip finansal küreselleşmeye adaptasyonun sağlanması amaçlanmıştır.

Tablo 2. Kredilerin Sektörel Dağılımı

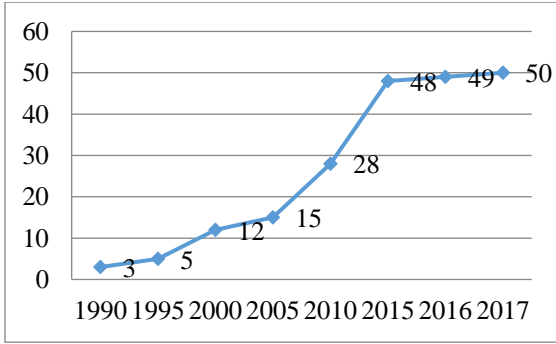
	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2017
Tarım-Bahççılık	23,5	14,7	16,0	18,8	9,6	4,5	4,2	4,1	4,3
Maden.-Taş Ocakçılığı	-	-	-	-	-	1,1	1,0	1,4	1,2
İmalat Sanayi	-	-	-	-	-	22,8	19,6	18,4	18,5
Elekt.-Gaz-Su Üre. Dağ.	-	-	-	-	-	0,5	3,0	5,8	6,7
İnşaat	-	-	-	-	-	3,7	5,5	7,5	9,0
Top. ve Per. Ticaret	-	-	-	-	-	8,9	10,5	14,3	15,8
Otelcilik	-	-	-	-	-	1,8	2,1	2,8	3,1
Taş.-Depo.-Haber.	-	-	-	-	-	2,5	4,4	4,7	6,3
Finansal Aracılık	-	-	-	-	-	5,5	6,5	2,5	2,9
Emlak Kom.-Kiralama	-	-	-	-	-	2,3	2,3	4,5	5,5
Sağlık-Sosyal Hizmetler	-	-	-	-	-	0,5	0,8	0,7	0,8
Eğitim	-	-	-	-	-	0,2	0,3	0,4	0,4
Sav.-Ka. Yön.-Sos. Güv.	-	-	-	-	-	2,3	2,8	1,9	2,2
Diğer Hizmetler	-	-	-	-	-	3,1	2,4	1,9	0,1
<i>Sanayi</i>	35,4	32,4	-	-	-	-	-	-	-
<i>Yatırım</i>	-	-	2,7	3,6	5,1	-	-	-	-
<i>İşletme</i>	-	-	27,5	25,4	-	-	-	-	-
<i>Mahalli İdareler</i>	1,2	0,9	-	-	-	-	-	-	-
<i>Bankalar Arası</i>	0,4	0,2	2,7	5,9	4,3	-	-	-	-
<i>Ticaret</i>	25,4	26,2	12,9	21,7	17,4	-	-	-	-
<i>Gayrimenkul</i>	1,6	5,8	6,3	3,2	1,7	-	-	-	-
<i>Diğer</i>						-	-	-	-
Ferdi Konut	-	-	-	-	-	8,1	11,1	9,7	9,2
Ferdi Otomobil	-	-	-	-	-	4,0	1,0	0,4	0,4
Ferdi Diğer	-	-	-	-	-	6,2	11,5	10,5	10,0
Kredi Kartları (<i>Nakit + Gayrinakdi</i>)	-	-	-	-	-	12+26	9+17	7+11	6+9
Toplam Bireysel+KK (Nakdi)						30,3	33,4	27,6	25,6

Kaynak: BDDK, Aylık İnteraktif Bültenler

4. Finansal hizmetlerde alternatif erişim mekanizmaları alışılmış mekanizmalara göre daha fazla genişleme göstermiştir. 2001 yılı sonrasında finansal hizmetlere erişim kanallarında görülen artış da dikkat çekicidir. ATM'lerin Türk Bankacılık Sektörüne giriş yaptığı 1990'lardan günümüze kadar gösterdiği niteliksel ve niceliksel değişimler bireylerin finansla hizmetlere ulaşmada ATM'lerin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Türk Bankacılık Sisteminde günümüzde şube sayısının yaklaşık 4 katına ulaşan ATM'lerde hemen

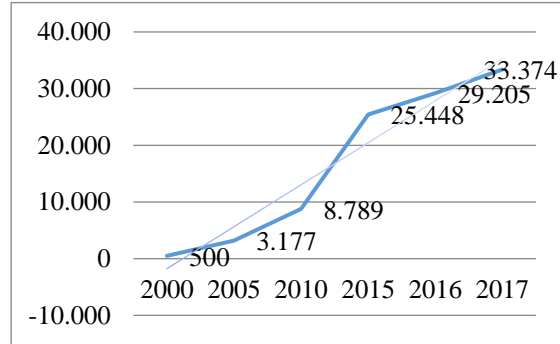
hemen bütün bireysel bankacılık hizmetleri verilebilmektedir. Öte yandan bankalar tarafından uygulanan ortak ATM uygulaması finansal hizmetlere erişimi daha da kolaylaştırmış, bir yandan da bankaların bankacılık hizmet gelirlerine yeni bir tür eklenmiştir. İnternet Bankacılığını kullanarak finansal hizmetlere erişim de teknolojideki gelişmelere bağlı olarak artış göstermiştir. TBB verilerine göre, internet bankacılığının başladığı 1990' lı yılların sonunda 400.000 kişi civarında olan aktif kullanıcı sayısı günümüzde 34 Milyon kişiye ulaşmış durumundadır.

Şekil 3. Bankacılık Sisteminde ATM Sayısı (Bn)

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yıllıkları

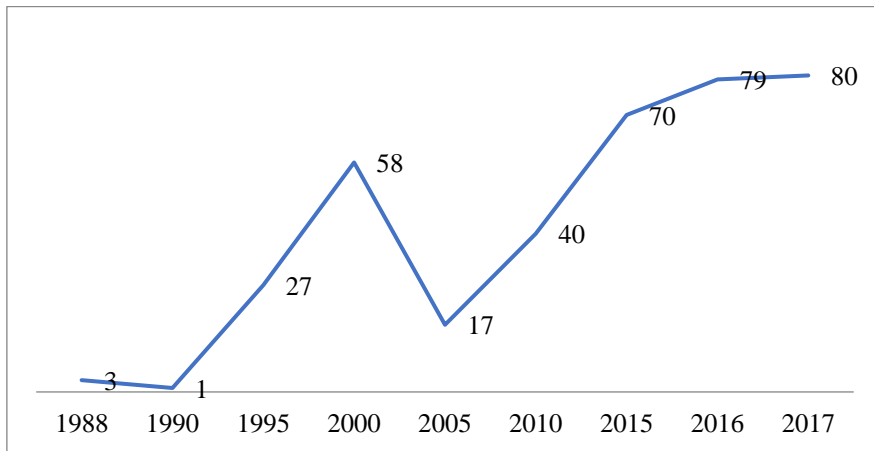
Şekil 4. İnternet Bankacılığı Aktif Müşteri Sayıları (Bn)

Kaynak: TBB, İstatistik, İnternet Bankacılığı Verileri

5. Türev ürünlerdeki önemli artış, bankaların farklı finansal araçlar/yenilikler yoluyla karlarını artırmak niyetinde olduğunu göstermektedir. Finansal küreselleşme ve deregülasyonla birlikte bankaların serbestleşmesine paralel olarak bankacılık sektöründe bilanço dışı işlemlerin toplam aktiflere oranı 1990'lı yıllarda %100'lerde iken 2017 yılında ise %600 seviyesine ulaşmıştır. Nazım hesaplar içinde türev finans ürünlerinin gelişimi dikkat çekicidir. Türk finans sektöründe türev ürünlerinin gelişiminde bankalar ön planda olmuştur. Bu gelişme dünyadaki gelişime paralellik göstermektedir.

Şekil 5. Türev Finansal Araçlar/Toplam Bilanço Dışı İşlemler

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yıllıkları, (1988-2017)

6. Yatırım bankacılığı gelirleri geleneksel bankacılık gelirlerine göre ön plana çıkmıştır. Finansallaşma açısından karlılık kalemleri içindeki sermaye piyasası işlemlerinden elde edilen gelirler ve türev işlemlerden elde edilen gelirlerin büyük önem gösterir. Son 25-30 yılda sermaye piyasası işlemlerinin yapılmaya başlaması ile birlikte, bu işlemlerden elde edilen gelirler de rakamsal olarak artmıştır. Her ne kadar gelirler istikrar göstermese de net kar içindeki payları önemli boyutlara ulaşmıştır. Türkiye’de bankalar, 1989 yılı sonrasında türev varlıklar/işlemler alım-satımı yaparak geleneksel yatırım bankacılığı işlemlerini arttırmışlardır. Bu yolla elde edilen yatırım bankacılığı hizmet gelirleri de paralel olarak artış göstermiştir.

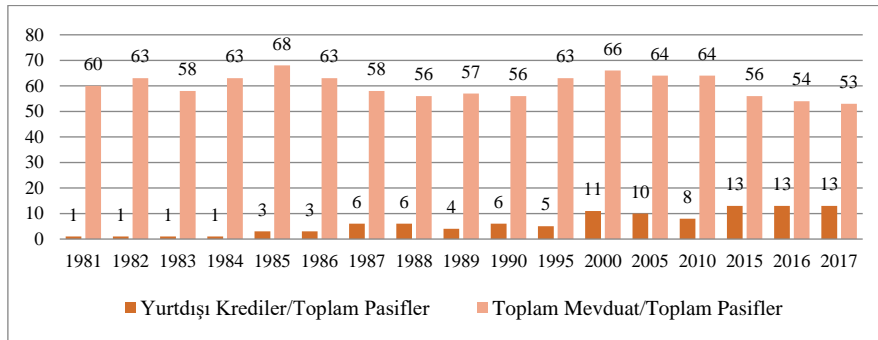
Tablo 3. Bankaların* Maliyet ve Gelir Yapısı (Toplam İçindeki Payı)

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Verilen Faiz	36,2	78,1	71,1	92,4	80,7	49,3	48,6	47,8	47,3	51,0
Verilen Ücret ve Komisyonlar		0,2	0,4	1,1	1,3	2,70	2,58	3,10	2,7	2,8
Personel Giderleri	39,0	9,8	14,8	12,2	7,1	11,0	14,6	11,3	10,4	9,6
Karşılıklar ve Amortismanlar	4,0	2,3	4,7	4,8	4,4	15,5	12,7	15,2	23,7	19,0
Vergi	6,4	1,5	1,6	1,4	1,1	6,7	6,5	3,9	4,5	4,7
Kambiyo Zararı	-	-	0,7	6,4	11,0	-	-	4,3	2,0	-
Sermaye Piyasası Zararı		-	-	-	-	-	0,27	-	-	4,8
Diğer	9,9	1,1	6,4	7,9	6,0	14,7	14,8	14,5	13,9	12,8
Alınan Faizler	65,6	78,7	84,2	86,7	95,1	77,7	76	79	82,2	83,7
Alınan Ücret ve Komisyonlar		6,8	5,3	4,0	1,1	12,1	14	13,5	11,4	11,2
Kambiyo Karı	4,1	8,0	-	-	-	1,6	0,6	-	-	0,4
Sermaye Piyasası Karları	-	-	4,2	8,8	6,5	2,5	-	0,7	0,9	-
Diğer	12,5	3,3	6,3	7,9	6,0	6,2	9,3	6,8	4,8	4,0

Kaynak: BDDK, İnteraktif Aylık Bültenler
(* Mevduat Bankaları)

7. Banka kaynakları arasında mevduatın göreceli önemi azalırken yurtdışından alınan kredilerin önemi artmıştır. 2001-2017 döneminde bankacılık sisteminin yurt dışından aldığı krediler yaklaşık 13 kat artmıştır. 2008 küresel kriz döneminde yurt dışı kredilerde bir miktar azalma olsa da artış eğilimi kriz sonrasında da devam etmiştir. Bankaların 2008 yılı krizi ertesinde yurtdışı kredi olanaklarının daralmasının nedeni, kriz ortamında finansal kuruluşların uzun vadeli kredi verme eğilimlerinin azalması ve bunun neticesinde özellikle sendikasyon kredilerinin vadesinin seküritizasyon kredilerine göre (bankaların alacaklarını teminat göstererek yaptıkları borçlanmalar) daha uzun olması nedeniyle bu kredilerdeki azalıştır. 2008 sonrasında ise bu yolla elde edilen kaynaklarda yeniden bir artış görülmektedir.

Şekil 6. Banka Bilançolarında Pasif Kalemlerindeki Gelişmeler (1981-2017)

Kaynak: TBB, Bankalarımız Yılları (1980-2017)

8. Holding Bankacılığı etkisini kaybetmekle birlikte sistem içerisinde hala önemli bir paya sahiptir. 1980' lerde başlayan finansal serbestleşme süreci, özel sektörün finansal sektördeki yatırımlarını arttırmakla birlikte, banka kaynaklarının kural dışı kullanımının oldukça fazla yaşandığı holding bankacılığının da gelişmesi, bu tabloyu olumsuz etkilemiştir. Dönem içinde sını kar-ticari kar bağlantısı güçlenmiş ve holding bankacılığı yaygınlaşmıştır. Bu dönemde kurulan bankaların en önemli özelliği, büyük bölümünün holding bankası olması ve topladıkları kaynakların önemli bir bölümünü kendi holding şirketlerine kar unsurunu gözetmeksizin kullandırılmalarıdır. Bankaların aktif kalitesini gösteren önemli bir gösterge olan, bankaların dâhil oldukları grup içindeki şirketlere, iştiraklere ve ana sermayedarlara kullandığı kredilerin toplam krediler içindeki payının yüksek olması kredi riskini arttıran bir unsur olmuştur. 1980-2001 yılları arasında söz konusu oran sürekli bir artış göstermiştir.

Holding bankacılığının getirdiği olumsuzluklar (banka kaynaklarının kural dışı kullanımı, grup kredilerinin payının tehlikeli biçimde artması, kredi riskinin artması) 2000'lerin başında TMSF'nin hem banka sayısı, hem de ekonomik ve sosyal maliyeti açısından büyük bir devralma operasyonu ile sonuçlanmıştır. Bununla birlikte, az sayıda sermayedarın ve belli grupların bankaya sahip olmalarının çekiciliğinin sürdüğü ve bankacılık sistemi içinde holding bankacılığının hala etkin olduğu görülmektedir.

4 Sonuç ve Genel Bir Değerlendirme

1970'lerden bugüne dünya ekonomisi çok çarpıcı bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm çerçevesinde hükümetlerin, dolayısıyla devletin, politikanın ve toplumun etki ve gücü azalırken piyasaların kaybedenler etki ve gücü artmış, ulusal ve uluslararası finansal işlemlerin hacmi çok hızlı biçimde büyüme göstermiş, son tahlilde dünya ekonomisinin büyük bölümünde finansal olaylar ve faaliyetler giderek daha önemli olmaya başlamıştır.

Bu dönemde yaşanan finansallaşma sürecinde; finansal piyasa, kurum ve faaliyetlerin boyutları ve ekonomi içerisindeki önemleri giderek artmış, finansal olmayan işletmeler, finansal piyasalarla bütünleşmiş, finansal olmayan işletmeler, giderek artan ölçülerde finansal faaliyette bulunmaya başlamışlar, bu, reel yatırımlarda bir yavaşlamaya neden olmuş, finansal piyasalar, finansal olmayan işletmelerin karar alma mekanizmaları üzerinde daha etkin rol oynamışlardır.

Finansallaşma olarak nitelendirilen bu olgu ve süreç finansal serbestleşme ve küreselleşme ile uyum içinde yerküre üzerinde önemli sayıda insana büyük zarar verirken finansal sermaye ve bu arada bankalar söz konusu olgu ve süreçten cömertçe kazanç sağlamıştır.

Tablo 4. Dünyada Finansal Büyüme

	1980	2007	2012	2017
Dünya GSYİH (Trilyon Dolar)	10	64	69	81
Dünya Finansal Varlıkları (Trilyon Dolar)	12	154	165	179

Kaynak: Allianz, 2018:16.

Türkiye ekonomisinin finansal serbestleşme sürecinin başladığı ve sürdüğü 1980'lerden 2001 krizine kadar olan dönemde Türk bankaları temel olarak kamu borçlanmasına kaynak sağlamanın rahatlığını yaşamış, devlet iç borçlanma senetlerinden önemli ve yüksek miktarda

faiz getirisi elde edebilmiş, ancak söz konusu krize kadar finansal piyasaların fırsat ve diğer olanaklarından yararlanmak bir yana yanlış değerlendirdiği için 2001 krizinden en büyük zararı görmüştür.

Öte yandan, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile uyum içinde finansallaşmanın yoğun etkisine girdiği 2000'lerin başında Türk bankalarının karlılıkları ve dolayısıyla süreklilikleri büyük ölçüde kamu kesiminin ana finansörü olmaya dayalı olmaktan çıkmış ve faiz arbitrajı yoluyla yurtdışı finansal piyasalardan borçlanarak yurtiçi tüketim ve yatırımların finansmanına dayalı olmaya başlamıştır. Söz konusu temel davranış değişikliği ile eşzamanlı olarak Türk bankacılık endüstrisinin düşen kar oranlarını ve rekabet gücünü artırıcı davranışlar içine girdiği gözlemlenmiş ve bu çerçevede yabancı sermaye ile ortaklıklar kurulması, teknolojinin yenilenmesi, şubeleşmenin rasyonalizasyonu, risk ve kriz yönetiminin güçlendirilmesi ve bankacılık hizmetlerinin kapsam ve niteliğinin yükseltilmesi amacıyla ciddi proje ve uygulamalar gerçekleştirmiştir. Başka bir anlatımla, bankalar finansal piyasalarda edilgen ve bilgisiz olmayan katılımcılardan görece olarak etkin ve bilgili oyunculara dönüşmüştür.

Bu bağlamda, Türk bankalarının geleneksel finansal araçlara ek olarak giderek artan biçimde yeni kuşak türev araçlara yatırım yapmaya başladığı ve genel olarak tüm finansal araç yatırımlarının toplam aktif büyüklüğü, krediler ve karlılık üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, bankaların finansal olmayan kuruluşlar kadar dış kaynağa bağımlı ve borçlu olması finansal kırılganlık oluşturmayı sürdürmüş, düşük kur-yüksek faiz koşullarının değiştiği durumlarda önemli kur riskleri ve kambiyo zararları ortaya çıkarmıştır.

Özellikle 2008 küresel finans krizinden sonra spekülasyon nitelikli kısa vadeli sermaye akımlarının yükselen ve gelişmekte olan varış ülkelerinden gelişmiş çıkış ülkelerine yönelmesiyle birlikte uluslararası finansal piyasalardan borçlanmak daha da zorlaşmış ve Türk bankaları değişen piyasa ortamına yurtiçi kredi musluklarını kısarak ve maliyeti yüksek dış kredilere dayalı yurtiçi kredi faizlerini artırarak uyum sağlamıştır. Görece uzun süren küresel kriz karşılık olarak verilen kredi kısıntısı tepkisi yeni ortama uyum için yeterli bulunmamış ve bankalar bilançolarındaki mevcut dış kredi stoğunun ve dolayısıyla açık pozisyonların azaltılması için de çaba gösterilmeye başlanmıştır.

Son tahlilde, Türk bankacılığının finansallaşma sürecindeki davranışlarının ve davranış değişikliklerinin izi sürüldüğünde, bu endüstrinin finansallaşmanın getirdiği riskleri ve getirileri dengeli bir yaklaşımla değerlendirerek olası krizlere hazırlıklı görece sağlam bir finansal yapı oluşturmaya ve bu yolla genel bir ekonomik krize neden olmaktan kaçınmaya büyük çaba gösterdiği, ancak yüksek düzeyli kaldıraç ve açık pozisyonların eşlik ettiği finansal durumun hem bankacılık endüstrisinde ve hem de ulusal ekonomide sistemik bir finansal kırılganlık yaratmayı sürdürdüğü belirlenmiştir.

Kaynakça

Akyüz, Y. (1987). *Türkiye'de Mali Sistem Aracılığıyla Kaynak Aktarımı: 1980 Öncesi ve Sonrası*, Kuruç, B. ve dğr., Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler: Türkiye Ekonomisi 1980-1985, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Allianz, Global Wealthy Report, 2017.

Alper, C.E., & Öniş, Z. (2002). "Soft Budget Constraints, Government Ownership of Banks and Regulatory Failure: The Political Economy of the Turkish Banking System in the

Post-Capital Account Liberalization Era”. http://www.econ.boun.edu.tr/content/wp/ISS_EC_02_02.pdf:10-2.

Artun, T. (1987). *Türk Mali Sistemi 1980-1984: Değişim ve Maliyeti*, Kuruç, B. ve dğr. Bırakınız Yapsınlar Bırakınız Geçsinler: Türkiye Ekonomisi 1980-1985, İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Balkanlı, A.O. (2004). *Küresel Ekonomi Koşullarında Türkiye'nin Dışa Açılması ve Gelişme Sorunu, 1980-2002*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

BDDK (2001). *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı*. Mayıs:13.

Belitsky, B. (1983). *The Structure of Social Costs, Social Costs in Modern Society* içinde (Ed.) Ullman, J.E., *Quorum Books*, Greenwood Press, Westport, Connecticut.

Belkaoui, A. (1984). *Socio-Economic Accounting*, Quorum Books, Greenwood Press, Westport- Connecticut.

Berksoy, T. ve Boratav, K. (ed.). (1993). *Türkiye'de Kamu Maliyesi, Finansal Yapı ve Politikalar*, İstanbul: Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002*, İstanbul: İmge Kitabevi.

Boratav, K. ve Yeldan E. (2001). “Financial Liberalization, Macroeconomic Stability and Patterns of Distribution, <http://yeldane.bilkent.edu.tr/B&YCEPA2002.PDF>.”

Coşkun, Y. (2012). “Repo ve Ters Repo Düzenlemeleri: Banker Krizi Sonrası Ortaya Çıkışı ve Finansal Başarısızlık Dersleri Işığında Politika Önerileri”, *Business and Economics Research Journal*, Volume 3, Number 1, s. 59-90.

Çelebicin, G. (t.y.) *Mevduat Sertifikası*. www.dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/306/2892.pdf

Dore, R. (2002). “Stock market capitalism and its diffusion”, *New Political Economy*, C. 7, s. 1, 115–121.

DPT (1990). *1980'den 1990'a Makroekonomik Politikalar, Türkiye Ekonomisi'ndeki Gelişmelerin Analizi ve Bazı Değerlendirmeler*, Ankara: DPY Yayınları.

Ekinci, N.K. (1997). *Financial Liberalization Under External Debt Constraints, The Case of Turkey*, in Experiences with Financial Liberalization, GUPTA Kanhaya L., Kluwer Academic Publishers, s. 249.

Ergüder, B. (2016). “Türkiye’de Finansallaşma ve Hukuk: İstanbul Tahkim Merkezinin Kuruluşu”, *Finans, Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, Cilt: 53, Sayı: 612.

Ergüneş, N. (2008). *Bankalar, Birikim, Yolsuzluk, 1989 Sonrası Türkiye’de Bankacılık Sektörü*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Kazgan, G. (2002). *Tanzimattan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayını, İstanbul.

Kazgan, H. (1995). *Tarih Boyunca İstanbul Borsası*, İstanbul: İMKB Yayınları.

Kazgan, H. (1999). *Osmanlıdan Günümüze Türk Finans Tarihi*, Cilt 2, İstanbul: İMKB Yayınları.

Lapavitsas, C. (2009), *Finansallaşmanın Krizi, Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* (Çev. Tuncel Öncel), İstanbul: Yordam Kitap.

Orhangazi, Ö. (2008). “Keynesgil Finansal Düzenlemelerden Finansallaşmaya: İktisat Literatürü ve ABD Ekonomisinin Finansallaşmasına Tarihsel Bir Bakış”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 35 (Haziran), s. 133-159.

Sak, G. (1995). *Public Policies Towards Financial Liberalization: A General Framework and an Evaluation of the Turkish Experience in the 1980's*, Ankara: SPK Yayınları.

Sak, G., Sönmez G., Erkal, F. (2001). *Türkiye İş Bankası Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

May 02-04, 2019 Ankara

Congress Book

Samur, C. (2011). “Finansal Kabarcıklar Teorisi ve Finansal Krizler”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 61, Sayı 1.

Sönmez, M. (1992). *100 Soruda 1980’lerden 1990’lara Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

TCMB (2015). Finansal İstikrar Raporu, 25-26.

Yay, T. (2003). *Bankacılık Kesiminde Regülasyon, İktisadın Dama Taşları III*, İstanbul: İÜ Yayınları.

Yentürk, N. (2003). *Körlerin Yürüyüşü, Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Yıldırım, A. (1998). *Bankerler Krizi ve Kastelli. 75 Yılda Paranın Serüveni*, İstanbul: T. İş Bankası Kültür Yayınları.